

Geert Woltjer

De economische manier van denken

uitgeverij
coutinho

De economische manier van denken

De economische manier van denken

Geert Woltjer

Vierde, herziene druk

uitgeverij | **C**
coutinho

bussum 2017

www.coutinho.nl/economischdenken

Je kunt aan de slag met het online studiemateriaal bij dit boek. Dit materiaal bestaat uit per hoofdstuk vragen ter recapitulatie, die na beantwoording een samenvatting van het hoofdstuk geven. Ook zijn er een lijst met definities van belangrijke begrippen uit de verschillende hoofdstukken en een begrippentrainer.

© 1997/2017 Uitgeverij Coutinho bv

Alle rechten voorbehouden.

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16 h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-pro.nl).

Eerste druk 1997

Vierde, herziene druk 2017

Uitgeverij Coutinho

Postbus 333

1400 AH Bussum

info@coutinho.nl

www.coutinho.nl

Omslag: Garlic, Amsterdam

Noot van de uitgever

Wij hebben alle moeite gedaan om rechthebbenden van copyright te achterhalen. Mochten er personen of instanties zijn die menen aanspraak te maken op bepaalde rechten, dan wordt hun vriendelijk verzocht contact op te nemen met de uitgever.

ISBN 978 90 469 0585 2

NUR 781

Inhoud

Introductie

19

DEEL I **Schaarste en coördinatie**

1	De wetenschap van de schaarste	25
1.1	Inleiding	25
1.2	Economie gaat over schaarste en beslissingen	26
1.2.1	Alternatieven	26
1.3	Schaarste	27
1.3.1	Nomaden	27
1.3.2	Ontstaan van eigendomsrechten	28
1.3.3	Schaarste aan arbeid en grond	28
1.4	Sociale dilemma's	29
1.4.1	Dilemma van de gevangenen	29
1.4.2	Eigenbelang versus collectief belang	30
1.5	Eigendom als oplossing voor het sociaal dilemma	31
1.5.1	Gebruiksrecht	31
1.5.2	Recht op opbrengsten	32
1.5.3	Recht op overdracht	32
1.5.4	Contract- en aansprakelijkheidsrecht	33
1.6	Andere oplossingen van sociale dilemma's	34
1.6.1	Lik op stuk	34
1.6.2	Cultuur en gewoonten	35
1.6.3	Normen en waarden	36
1.6.4	Dwang	36
1.6.5	Hiërarchie	37
1.7	Opbouw van dit boek	38
2	Denken in kosten en opbrengsten	41
2.1	Inleiding	41
2.2	Opbrengsten, kosten en beslissingen	41
2.2.1	Alternatieve kosten	41
2.2.2	Toekomstverwachtingen	43
2.2.3	Gedrag voorspellen	43

2.3	Welke beslissing is relevant?	44
2.3.1	Vaste en variabele kosten	45
2.3.2	Marginale en gemiddelde kosten	47
2.3.3	Verzonken en niet-financiële kosten	47
2.4	Kosten voor wie?	48
2.4.1	Maatschappelijke, private en externe kosten	49
2.4.2	Extern effect	49
2.5	Kosten en keuze	50
2.5.1	Verdieping alternatief: de trein	50
2.5.2	Positieve externe effecten	51
2.5.3	Oplossing	51
2.6	De waardering van alternatieven	52
2.6.1	Waarde uitdrukken in geld	52
2.6.2	Andere waardemaatstaven	53
2.6.3	Exact en objectief?	53
2.7	Boekhoudkundige en alternatieve kosten	54
2.7.1	Prijsanalyse	55
2.7.2	Benadering maatschappelijke kosten	56
2.8	Voordelen en gevaren van het denken in kosten en opbrengsten	57
2.8.1	Vergeten maatschappelijke kosten	57
2.8.2	Moeilijk meetbare eenheden	58
2.8.3	Cultuur	59
2.9	Conclusie	59
3	Welvaart en specialisatie	61
3.1	Inleiding	61
3.2	Over welzijn en welvaart	61
3.2.1	Formeel welvaartsbegrip	62
3.2.2	Meerdere welvaartsmaatstaven	62
3.3	Nationaal inkomen en werkloosheid	63
3.3.1	Nationaal inkomen en binnenlands product	63
3.3.2	Problemen	64
3.3.3	Reëel nationaal inkomen	65
3.3.4	Werkloosheid	66
3.4	Efficiëntie	67
3.4.1	Waarderingen	67
3.4.2	Pareto en Kaldor	67
3.4.3	Verdeling en gelijkheid	68
3.5	Ruil en efficiëntie	70
3.5.1	Voorbeeld van een ruiltransactie	70
3.5.2	Arbeidsdeling	70

3.6	Comparatieve voordelen	71
3.6.1	Comparatieve voordelen in consumptie	71
3.6.2	Comparatieve voordelen in productie	72
3.7	Internationale handel en comparatieve voordelen	73
3.7.1	Specialisatie	73
3.7.2	Aanpassingsprobleem	75
3.7.3	Veranderingen en gevolgen	75
3.8	De nadelen van specialisatie	76
3.8.1	Eentonigheid	76
3.8.2	Afhankelijkheid	77
3.8.3	Complexiteit	77
3.9	Conclusie	77

DEEL II

Coördinatie door de markt

4	De vraag	81
4.1	Inleiding	81
4.2	De wet van de vraag en het consumentensurplus	81
4.2.1	Wet van het afnemend grensnut	82
4.2.2	Wet van de vraag	83
4.2.3	Vraagcurve	84
4.3	Alternatieven zijn overal	86
4.3.1	Relatie tussen kosten en vraag	86
4.3.2	Relevant alternatief	86
4.4	De ceteris paribus-conditie	87
4.4.1	Inkomenseffect	87
4.4.2	Normale en inferieure goederen	87
4.4.3	Andere factoren	88
4.4.4	Hicksiaanse vraagcurve	90
4.5	De prijselasticiteit van de vraag	91
4.5.1	Prijselasticiteit	92
4.5.2	Korte en lange termijn	92
4.5.3	Specifieke en algemene goederen	93
4.6	Andere elasticiteiten	94
4.6.1	Inkomenselasticiteit van de vraag	94
4.6.2	Kruiselingse prijselasticiteit van de vraag	95
4.7	Opbrengsten en de prijselasticiteit van de vraag	95
4.7.1	Elastische en inelastische vraag	96
4.7.2	Omgekeerde causaliteit	96

4.8	Maatschappelijke opbrengsten en het consumentensurplus	97
4.8.1	Maatschappelijk welvaartsverlies	98
4.8.2	Schattingen	98
4.9	Conclusie	99
5	Het aanbod	101
5.1	Inleiding	101
5.2	De wet van het aanbod	101
5.2.1	De wet van de afnemende meeropbrengst	102
5.2.2	Aanbodcurve	102
5.2.3	Prijselasticiteit van het aanbod	104
5.2.4	Inkomens- en substitutie-effecten	104
5.3	De rol van verwachtingen	105
5.3.1	Toekomstverwachtingen	105
5.3.2	Speculatie	106
5.3.3	Maatschappelijke gevolgen	106
5.4	Monopoliemacht en het producentensurplus	107
5.4.1	Machtspositie	108
5.4.2	Concurrentie	108
5.5	Het producentensurplus en de kosten van militaire dienstplicht	109
5.5.1	Alternatieve kosten	109
5.5.2	Maatschappelijke kosten	110
5.5.3	Welvaartsoverdracht	111
5.5.4	Externe effecten	112
5.6	Ondernemerschap en de investeringsbeslissing	112
5.6.1	Investeringsen en verwachtingen	113
5.6.2	Ondernemerschap	113
5.6.3	Consequenties	114
5.7	Conclusie	114
6	Concurrentie en marktevenwicht	117
6.1	Inleiding	117
6.2	Schaarste en afstemming van beslissingen	117
6.2.1	Strategie en tactiek	118
6.2.2	Selectiecriteria	118
6.3	De prijs als rantsoeneringsinstrument voor de vraag	119
6.3.1	Verdelingsmechanisme	120
6.3.2	Transactiekosten	121
6.3.3	Andere verdelingsmechanismen	121

6.4	De prijs als rantsoeneringsinstrument voor het aanbod	122
6.4.1	Rantsoeneren	122
6.4.2	Efficiëntie	123
6.4.3	Prijsmanipulatie	123
6.5	De efficiënte markt	124
6.5.1	Marginale opbrengsten en kosten	124
6.5.2	Consumentensoevereiniteit	125
6.5.3	Selectiemechanisme	125
6.5.4	Toeleveranciers	126
6.6	Concurrentie en marktevenwicht	127
6.6.1	Evenwichtsprijs	127
6.6.2	Aanbod- en vraagoverschot	128
6.6.3	Korte en lange termijn	130
6.7	Het effect van minimum- en maximumprijzen	131
6.7.1	Prijsgarantie	131
6.7.2	Effect op inkomen en efficiëntie	132
6.7.3	Bedrijfsbeëindigingspremies en superheffing	132
6.7.4	Inkomensondersteuning	133
6.8	Instabiele markten	134
6.8.1	Voorbeelden op de arbeidsmarkt	134
6.8.2	Andere voorbeelden	135
6.9	Conclusie	136

DEEL III

Coördinatie door de overheid

7	Externe effecten	139
7.1	Inleiding	139
7.2	Externe effecten gedefinieerd	139
7.2.1	Positieve en negatieve externe effecten	139
7.2.2	Eigendomsrechten en transactiekosten	140
7.2.3	Regelgeving	140
7.3	Eigendom en de visserij	141
7.3.1	Overbevissing	141
7.3.2	Quotering	142
7.3.3	Handhaving	143
7.3.4	Emissiequota	143
7.4	Optimale vervuiling	144
7.4.1	Marginale kosten en opbrengsten	144
7.4.2	Vraag- en aanbodcurve	145

7.5	Efficiëntie, onderhandelen en eigendomsrechten	146
7.5.1	Beter iets dan niets	146
7.5.2	Compensatie voor vervuilers	147
7.6	De rol van rechtszekerheid	148
7.6.1	Economisch eigendomsbegrip	148
7.6.2	Schaderecht	149
7.6.3	Aansprakelijkheidsrecht	150
7.7	Transactiekosten en externe effecten	151
7.7.1	Informatiewerving en betrokkenen	151
7.7.2	Andere maatregelen	151
7.8	Quota, heffingen en subsidies	152
7.8.1	Heffing	152
7.8.2	Subsidie	153
7.9	Algemene regulering, vergunningen en overheidsproductie	153
7.9.1	Algemene regelgeving	153
7.9.2	Vergunningenprocedure	154
7.9.3	Convenant	154
7.10	Conclusie	155
8	De taak van de overheid	157
8.1	Inleiding	157
8.2	Collectieve goederen	157
8.2.1	Rivaliteit en uitsluitbaarheid	157
8.2.2	Verenigingsgoederen	158
8.2.3	Common pool-goederen	158
8.2.4	Collectief goed	159
8.2.5	Privaat goed	159
8.3	De klassieke taken van de staat	160
8.3.1	Sociaal contract	160
8.3.2	Dwang	161
8.3.3	Macht	161
8.3.4	Publieke voorzieningen	161
8.4	Argumenten voor overheidsingrijpen	162
8.4.1	Externe effecten	163
8.4.2	Monopoliemacht	163
8.4.3	Imperfecte informatie	164
8.4.4	Onvoldoende vaardigheden	165
8.4.5	Hoge transactiekosten	165
8.4.6	Onrechtvaardige inkomensverdeling	166
8.5	Beginnelsen van belastingheffing	166
8.5.1	Profijtbeginzel	167
8.5.2	Equivalentiebeginzel	168

8.5.3	Draagkrachtbeginsel	168
8.5.4	Solidariteitsbeginsel	168
8.5.5	Motieven en voorwaarden	168
8.6	Hoe een overheidstaak is ontstaan: riolering	170
8.6.1	Hetero- en homogene bevolking	170
8.6.2	Nieuw sociaal dilemma	171
8.7	Conclusie	171
9	Beheersing van de overheid	173
9.1	Inleiding	173
9.2	Een klassieke analyse van overheidsfalen	173
9.2.1	Monopolie en monopsonie	173
9.2.2	Sancties en controle	174
9.2.3	Onwetendheid, belangen en motivatie	174
9.2.4	Rationalisatie	175
9.3	Democratische besluitvorming	176
9.3.1	Eenstemmigheidsregel	176
9.3.2	Meerderheidsregel	176
9.3.3	Strategisch stemgedrag	177
9.3.4	Kanttekeningen	178
9.4	Representatieve democratie en de ijzeren wet van de oligarchie	180
9.4.1	Systeem van vraag en aanbod	180
9.4.2	Kiesrecht en belangen	181
9.5	Wie beslist bij bedrijven?	183
9.5.1	Democratie	183
9.5.2	Concurrentie	183
9.6	Bureaucratie	184
9.6.1	Vaste verdeling en algemene regels	184
9.6.2	Regelzucht	184
9.6.3	Doelstellingen	185
9.7	Besluitvorming in de Nederlandse democratie	186
9.7.1	Kiezers en parlement	186
9.7.2	Regering	187
9.7.3	Ambtelijk apparaat	187
9.8	De rol van belangengroepen	189
9.8.1	Informatievoorziening	189
9.8.2	Eenzijdige besluitvorming	189
9.9	Vertrouwen en verwachtingen	190
9.9.1	Visies en beleid door de jaren heen	190
9.9.2	Normen, waarden en vertrouwen	191
9.9.3	Controle	191
9.10	Conclusie	192

DEEL IV

Geld, inflatie en werkloosheid

10	Geld en inflatie	195
10.1	Inleiding	195
10.2	Wat is geld?	195
10.2.1	Liquiditeit	195
10.2.2	Soorten geld	196
10.3	De functies van geld	197
10.3.1	Geld als ruilmiddel	197
10.3.2	Geld als rekeneenheid	197
10.3.3	Geld als oppotmiddel	198
10.4	Het aanbod van geld	199
10.4.1	Stabiliteit en deelbaarheid	199
10.4.2	Substitutie en schepping	200
10.4.3	Vertrouwens- en vermogensverlies	201
10.4.4	Banken	201
10.5	De vraag naar geld	203
10.5.1	Voorraad- en stroomgrootheden	203
10.5.2	Opbrengsten van het in kas houden van geld	204
10.5.3	Kosten van het in kas houden van geld	206
10.6	Inflatie, deflatie en de kwantiteitstheorie van het geld	207
10.6.1	Omloopsnelheid van het geld	207
10.6.2	Nominaal en reëel nationaal inkomen	209
10.7	Geldhoeveelheid en inflatie	211
10.7.1	Rentedaling	211
10.7.2	Prijs- en loonstijging	211
10.8	De gevolgen van inflatie	213
10.8.1	Verwachte, regelmatige en niet te grote inflatie	213
10.8.2	Verwachte, maar onregelmatige inflatie	213
10.8.3	Onverwachte inflatie	214
10.9	De gouden standaard	215
10.9.1	Van zilver naar goud	215
10.9.2	Recessie	215
10.9.3	Inwisselbaarheid	216
10.9.4	Loslaten	216
10.10	Conclusie	217

11	De klassieke analyse van conjuncturele werkloosheid: de jaren twintig	219
11.1	Inleiding	219
11.1.1	Keynesiaanse macro-economie	219
11.1.2	Klassieke macro-economie	220
11.2	De oorzaak van de recessie in de jaren twintig	221
11.2.1	Systematisch verkeerde verwachtingen	221
11.2.2	Oppotten en ontpotten	221
11.2.3	Onterecht optimisme	222
11.2.4	Oorzaak en oplossing	223
11.3	Stabiliserende krachten in een markteconomie	224
11.3.1	Investeringsaccelerator	224
11.3.2	Rentemechanisme	225
11.3.3	Prijsmechanisme	227
11.3.4	Einde van de recessie	229
11.4	De kwantiteitstheorie en de wet van Say	230
11.4.1	De economische kringloop	230
11.4.2	Kwantiteitstheorie	231
11.5	Klassiek beleid in een recessie	231
11.5.1	Monetaire stabiliteit	232
11.5.2	Sluitende begroting	233
11.5.3	Deregulering en klassiek beleid	233
11.6	Structurele versus conjuncturele werkloosheid	234
11.6.1	Kwantitatief structurele werkloosheid	234
11.6.2	Kwalitatief structurele werkloosheid	234
11.7	Conclusie	235
12	De keynesiaanse analyse van conjuncturele werkloosheid: de jaren dertig	237
12.1	Inleiding	237
12.1.1	Actief overheidsbeleid	237
12.1.2	Gericht op de korte termijn	238
12.2	Klassieke analyse van de recessie van de jaren dertig	238
12.2.1	Oorzaak van de recessie	239
12.2.2	Aanleiding van de recessie	239
12.2.3	Mogelijke oplossing van de recessie	240
12.2.4	Einde van de recessie	241
12.3	Kritiek van Keynes op het klassieke rente- en prijsmechanisme	241
12.3.1	Beperkingen van het rentemechanisme	241
12.3.2	Beperkingen van het prijsmechanisme	242

12.4	Het multiplier-acceleratormechanisme	243
12.4.1	Investeringsaccelerator	243
12.4.2	Inkomensvermenigvuldiger	244
12.4.3	Multiplier-acceleratormechanisme	245
12.4.4	Voorspellingen en verwachtingen	247
12.5	De stabiliserende taak van de overheid	248
12.5.1	Rente-instrument	249
12.5.2	Sociaal dilemma	249
12.5.3	Overheidsingrijpen	250
12.5.4	Budgettaire politiek	251
12.6	De recessie in Nederland	251
12.6.1	Devaluatie	252
12.6.2	Protectionisme	252
12.6.3	Keynesiaanse kritiek	253
12.7	Conclusie	254

DEEL V

Economische ontwikkeling van Nederland vanaf 1950

13	De jaren vijftig	257
13.1	Inleiding	257
13.2	Economische organisatie	257
13.2.1	Kartel	258
13.2.2	Cao's	258
13.2.3	CPB en PBO	259
13.2.4	SER	260
13.3	De arbeidsmarkt	260
13.3.1	Geleide loonpolitiek	261
13.3.2	Werkclassificatie en gemiddeld loonpeil	262
13.3.3	Beperkingen en Marshallhulp	262
13.3.4	Langetermijndoelstellingen	263
13.4	Reële lonen en structurele werkloosheid	264
13.4.1	Substitutie-effect	265
13.4.2	Afgeleidevraageffect	265
13.5	Structurele problemen	266
13.5.1	Loonexplosie	267
13.5.2	Lonen en arbeidsproductiviteit	267
13.6	Werkloosheidsangst en comparatieve voordelen	268
13.6.1	Structurele werkloosheid	269
13.6.2	Loonsysteem	269
13.6.3	Inflatierisico	269

13.7	Sociale zekerheid	270
13.7.1	Verzekeringsbeginsel	270
13.7.2	Eerste socialezekerheidswetten	271
13.7.3	Minimumbehoeftebeginsel	272
13.7.4	Corporatistische benadering	272
13.7.5	Compromis	273
13.8	De woningmarkt	274
13.8.1	Huurbeheersing	274
13.8.2	Arbeidsmarktrestricties	275
13.8.3	Woningverdeling	275
13.9	Conclusie	276
14	De jaren zestig en zeventig	277
14.1	Inleiding	277
14.2	Groeiende welvaart en verschuivende internationale verhoudingen	277
14.2.1	Laaggeschoolde arbeid	278
14.2.2	Scheepsbouw	278
14.2.3	Distributie en infrastructuur	279
14.2.4	Agrarische sector en chemische industrie	279
14.2.5	Historische redenen	280
14.3	De uitbouw van het stelsel van sociale zekerheid	281
14.3.1	Ziekenfonds	281
14.3.2	Arbeidsongeschiktheidswetten	281
14.3.3	Kanttekeningen	282
14.4	De arbeidsmarkt: loonstarheid en reële lonen	283
14.4.1	Wig	284
14.4.2	Hoge reële lonen	285
14.4.3	Gastarbeid	286
14.5	Natuurlijke werkloosheid en de Phillips-curve	288
14.5.1	Phillips-curve en stagflatie	288
14.5.2	Explosieve inflatie	289
14.5.3	Natuurlijke werkloosheid	289
14.6	De oorzaak van de overmatige vraag	290
14.6.1	Monetarisme	290
14.6.2	Sociale conflicten	290
14.6.3	Internationale geldmarkt	291
14.7	De rol van olie	292
14.7.1	Lek in economische kringloop	292
14.7.2	Groeiende inflatie	292
14.7.3	Automatische prijscompensatie	293
14.7.4	Overheidsinkomsten uit aardgas	294
14.7.5	Hollandse ziekte	295

14.8	Toenemende overheidsregulering en afnemende beheersbaarheid	295
14.8.1	Budgetten en belangen	296
14.8.2	Controle- en coördinatieproblemen	296
14.8.3	Handhavingsproblemen	297
14.9	Conclusie	298
15	De jaren tachtig en negentig	299
15.1	Inleiding	299
15.2	Oliecrises, rente en recessie	299
15.2.1	Leren van gemaakte fouten	300
15.2.2	Verenigd Koninkrijk	301
15.2.3	Verenigde Staten	301
15.2.4	Hefboomeffect	302
15.2.5	Woningmarkt	302
15.2.6	Daling van de nationale vraag	303
15.3	Van Hollandse ziekte naar poldermodel: instituties van overleg	303
15.3.1	Het akkoord van Wassenaar	305
15.3.2	Pijlers van het poldermodel	305
15.4	Arbeidsmarkt: van grote structurele werkloosheid naar structureel tekort	307
15.4.1	Lage reële lonen	307
15.4.2	Kwalitatief structurele werkloosheid	307
15.4.3	Inflexibel arbeidsaanbod	308
15.5	Bezuinigen	310
15.5.1	Overheidsschuld	310
15.5.2	Budgettering en lage lonen	311
15.6	Herziening van de rol van de overheid	314
15.6.1	Privatisering	314
15.6.2	Deregulering	316
15.7	Herziening verzorgingsstaat	318
15.7.1	Omslag- en kapitaaldekkingstelsel	318
15.7.2	Eindloonstelsel en pensioenbreuk	319
15.7.3	Middenloonstelsel	319
15.7.4	Herstructurering	320
15.8	Belastingherzieningen	322
15.8.1	Vermindering belastingschijven	322
15.8.2	Energieheffing	323
15.8.3	Drastische herziening	324
15.9	Het monetaire beleid en de euro	324
15.9.1	Europese Centrale Bank	325
15.9.2	Handhaving van de prijsstabiliteit	325
15.9.3	Introductie van de euro	326
15.10	Conclusie	326

16	De 21e eeuw	329
16.1	Inleiding	329
16.2	De woningmarkt	329
16.2.1	Huren: de vrije sector	330
16.2.2	Sociale woningbouw	330
16.2.3	Woningcorporaties	331
16.2.4	Hypotheekschuld en renteaftrek	332
16.3	Pensioenen en sparen	335
16.3.1	Omslagstelsel en kapitaaldekkingstelsel	336
16.3.2	Pensioen gebaseerd op beloftes	337
16.4	Sociale zekerheid	338
16.4.1	Vergroting risico werkgever	338
16.4.2	Van WAO naar WIA	339
16.4.3	De Werkloosheidswet en de bijstand	340
16.5	Veranderingen op de arbeidsmarkt	341
16.5.1	Stimuleren van ondernemerschap	342
16.5.2	Wet werk en zekerheid	342
16.5.3	Flexibilisering van de arbeidsmarkt	343
16.6	Conjunctuur en financiële crisis	344
16.6.1	Naar de financiële crisis: de VS	345
16.6.2	Naar de financiële crisis: Nederland	346
16.6.3	Keynesiaanse en monetaristische stimulering	347
16.6.4	Vraagcomponenten van de Nederlandse conjunctuur	348
16.7	De eurocrisis	350
16.7.1	Fouten in het Verdrag van Maastricht	350
16.7.2	Zuidelijke landen lenen voor consumptie	351
16.7.3	De financiële crisis versterkt de europroblemen	352
16.8	Duurzaamheid en seculiere stagnatie	352
16.8.1	Emissiehandelssysteem	353
16.8.2	Belastingen en subsidies	354
16.8.3	Green deals en investeringen	355
16.9	Concurrentie en de zorg	356
16.9.1	Groei van de zorguitgaven	356
16.9.2	Van AWBZ naar Wlz en Wmo	356
16.9.3	Concurrentie bij ziektekostenverzekeringen	357
16.10	Conclusie	359

17	Economie als manier van denken	361
17.1	Inleiding	361
17.2	Economie gaat over keuzes: schaarste als startpunt	361
17.2.1	Schaarste	361
17.2.2	Private eigendomsrechten	362
17.2.3	Externe effecten	362
17.3	Denken in kosten en opbrengsten	363
17.3.1	Waarderingen	363
17.3.2	Alternatieven	363
17.3.3	Comparatieve voordelen	364
17.3.4	Micro-economische theorie	364
17.4	Denken in vraag en aanbod	365
17.4.1	Inkomenseffect	365
17.4.2	Welvaart	365
17.4.3	Monopolie	366
17.5	Geld en de economische kringloop	366
17.5.1	Kwantiteitstheorie van het geld	366
17.5.2	Keynesianen en monetaristen	367
17.5.3	Rente- en prijsmechanisme	367
17.5.4	Multiplier-acceleratormechanisme	368
17.6	De rol van de overheid	368
17.6.1	Sociaal contract	368
17.6.2	Belangen, schaalvoordelen en bureaucratie	369
17.6.3	Controlemechanismen	369
17.6.4	Rechtvaardigheid	370
17.6.5	Overheidsingrijpen	371
17.7	De ontwikkeling van Nederland	372
17.7.1	Jaren vijftig, zestig en zeventig	372
17.7.2	Jaren tachtig en negentig	373
17.7.3	21e eeuw	374
17.8	Conclusie	375
	Literatuurlijst	376
	Bronnen van de figuren	377
	Register	378
	Over de auteur	388

Introductie

Dit boek is een inleiding tot het economisch denken. Het is in eerste instantie gericht op studenten die algemene economie als bijvak hebben. Het boek is echter ook geschikt voor leken die kennis willen maken met economisch denken. Het boek is bedoeld om als een geheel te worden gelezen: latere hoofdstukken bouwen voort op inzichten die in eerdere hoofdstukken zijn besproken.

In dit boek is geprobeerd de economische theorie op een systematischer wijze dan gebruikelijk te presenteren. De gehele economische theorie (inclusief de macro-economie) wordt op directe wijze gerelateerd aan het economische probleem: schaarste. Op basis van het schaarstebegrip wordt het (alternatieve) kostenbegrip afgeleid. Er wordt vooral aandacht gegeven aan het idee dat kosten samenhangen met menselijke beslissingen. Het kostenbegrip en de menselijke beslissing staan centraal in alle verdere onderdelen van het boek. Het wordt gebruikt om de werking van markten te analyseren, om werkloosheid te verklaren en om geld en inflatie te verklaren. De macro-economie wordt expliciet gezien als een systeem, dat begrepen kan worden vanuit de analyse van de marktwerking en kosten-batenafwegingen van de marktparticipanten.

Deze, onvolledige, karakterisering van dit boek geeft meteen aan waarom er weer een inleiding economie wordt geschreven naast de vele andere goede boeken die een inleiding tot de economie geven. Dit boek onderscheidt zich van deze boeken op een of meer van de volgende punten:

- a In dit boek staat de economische manier van denken centraal, niet de inhoud van economische theorieën. Het gaat er bij de prijstheorie bijvoorbeeld om dat de rol van concurrentie begrijpelijk wordt, niet om kennis te nemen van extreme marktvormen zoals monopolie en volkomen concurrentie.
- b Dit denken wordt opgebouwd vanuit het alternatievekostenbegrip. Zowel micro- als macro-economie worden geanalyseerd vanuit het beginsel dat mensen kiezen en hierbij over het algemeen kosten en baten, in de ruimste zin van het woord, tegen elkaar afwegen.
- c In dit boek staat besluitvorming centraal. Daarom wordt bij de bespreking van elke theorie expliciet aangegeven wat voor beslissingen erachter staan. Hierbij is het niet noodzakelijk om strenge eisen van rationaliteit te formuleren.
- d De economische manier van denken wordt gepresenteerd door de gedachtegang uit te leggen, en deze veelvuldig toe te passen. Hierbij wordt geen gebruik gemaakt van wiskunde, aangezien wiskunde voor de meesten slechts afleidt van de hoofdzaak.

- e Er wordt meer dan gebruikelijk aandacht besteed aan de rol en dynamiek van de overheid. Het belang van eigendomsrechten krijgt van het begin af aan expliciet aandacht.
- f Zo veel mogelijk wordt de praktische relevantie van de theorie geïllustreerd aan de hand van reële voorbeelden. Deze voorbeelden zijn voor een groot deel aan de geschiedenis van Nederland ontleend. Hierdoor krijgt de lezer tevens enig inzicht in de economische geschiedenis van Nederland.
- g Het laatste deel van dit boek laat aan de hand van de economische ontwikkeling van Nederland in de laatste vijftig jaar zien hoe de economische manier van denken gebruikt kan worden om recente economische ontwikkelingen begrijpelijk te maken, en hoe de verschillende onderdelen van dit economisch denken op elkaar ingrijpen. Dit deel is een uitvloeisel van de filosofie achter dit boek: theorie leer je pas begrijpen door haar veelvuldig te gebruiken bij het doorgronden van de economische werkelijkheid.

Het is misschien goed nog iets meer in te gaan op de filosofie achter dit boek. Economen maken modellen op basis van veronderstellingen waaraan in de werkelijkheid niet voldaan is en leiden daaruit conclusies af. Het voordeel van deze werkwijze is dat redeneringen wiskundig kunnen worden bewezen en dat sommige inconsistenties gemakkelijk aan het licht komen. De modelmatige denkwijze is dus wiskundig precies.

Voor niet-economen lijken economische modellen vaak volkomen irrelevante exercities, die geen enkele bijdrage leveren aan het begrijpen van de economische werkelijkheid. Voor economen ligt dit anders, omdat ze kunnen inschatten of de conclusies ook gelden onder minder stringente voorwaarden. Een van de vaardigheden van goede toegepaste economen is om te zien wanneer een model toepasbaar is op een situatie en wanneer niet. Van economische leken kan dit echter niet worden verwacht.

Deze werkwijze wordt ook in de meeste algemeen economische leerboeken toegepast, zelfs als wiskunde daarin zo veel mogelijk wordt vermeden. Als er geen wiskunde wordt gebruikt, worden meestal de (eenvoudige) wiskundige modellen in woorden weergegeven, waarbij een soort uittreksel wordt gegeven van het model. Niet-wiskundig is dan een uitgekleden versie van wiskundig en daardoor oppervlakkiger. De beschrijvingen hebben echter hetzelfde probleem als de wiskunde: de precisie van de analyse die erachter zit, gaat ten koste van de aansluiting met de werkelijkheid (zie bijvoorbeeld Mayer, 1993).

In dit boek geeft de niet-wiskundige aanpak de mogelijkheid om de fundamentele verbanden meteen op een algemeen niveau weer te geven. Dit betekent dat het accent niet ligt op logische afleidingen uit weinig aansprekende veronderstellingen, maar op het beschrijven van mechanismen op een zo algemeen mogelijk niveau. Hierdoor verdwijnt de afstand tussen abstracte theorie en toepasbare inzichten.

Dit betekent niet dat het begrijpen van dit boek geen abstractievermogen vergt. De economische manier van denken is immers fundamenteel abstract. Om de algemene verbanden achter de vele speciale gevallen te zien, is abstraherend vermogen noodzakelijk. De manier van aanpak in dit boek betekent wel dat de abstracties aansluiten op een wereld die men kent.

Deze benadering betekent ook dat andere prioriteiten worden gegeven aan het belang van verschillende onderwerpen. De nauwkeurige afleiding van de vraagcurve uit eenvoudige indifferentiecurven en de aggregatie ervan heeft minder prioriteit dan bijvoorbeeld de rol van verwachtingen. De dynamiek van de marktaanpassing heeft meer aandacht dan de analyse van de evenwichten die uiteindelijk bereikt worden.

In de hoofdstukken zijn hulpmiddelen ingebouwd om de stof makkelijk te kunnen opnemen. Aan het begin staan telkens doel en opbouw aangegeven. De samenvattende zinnen aan het einde van elke paragraaf zijn in een tekstkader weergegeven. Begrippen uit eerdere hoofdstukken worden ook in latere hoofdstukken gebruikt, zodat de lezer de stof uit vorige hoofdstukken vanzelf regelmatig herhaalt. Op www.coutinho.nl/economischdenken vind je het online studiemateriaal bij dit boek. Dit materiaal bestaat uit:

- vragen per hoofdstuk ter recapitulatie
- een begrippenlijst
- een begrippentrainer

In de vierde druk zijn er ter structurering kopjes toegevoegd in de paragrafen, zijn enkele gedateerde voorbeelden vernieuwd, zijn de meeste grafieken over historische ontwikkelingen doorgetrokken naar de huidige tijd en is er vooral een nieuw hoofdstuk over de 21e eeuw toegevoegd, waarin onder andere de financiële crisis, de eurocrisis, de veranderingen op de woning- en hypotheekmarkt, duurzaamheid en verandering in het stelsel van sociale zekerheid, ziektekosten en pensioenen aan de orde komen. Ik hoop dat deze vierde, herziene druk nog meer dan de eerdere drukken helpt om op de economische manier te leren denken en dit toe te passen op actuele problemen.

Geert Woltjer
Delft, zomer 2017

DEEL I

Schaarste en coördinatie

